

Kölcsött: 1916. 2/19. d. u. 4.

AZ ÚT

FOLYÓIRAT A LELKIPÁSZTORI MUNKA SZÁMÁRA

TARTALOM:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. ÉVFOLYAM.
5. SZÁM.

1916.
MÁJUS HÓ.

Csendes óra. *Kain az oltár mellett.* (R. L.) — Vallásos nevelés. *Hogyan tanítsunk vallást?* Gyermektypusok és módszer. (M. S.) Gyülekezeti munka, pásztorkodás, belmisió. I. *Lelkipásztori munka egy falusi gyülekezetben.* 2. A lelkipásztor munkája a gyermekek között. (I. L.) II. *A falu evangelizálása III.* (Forgács Gyula.) — *Megbeszélések. Magyar theologia és magyar lelkipásztori munka.* (M. S.) *A konfirmáció reformja érdekében.* (M. S.) — *Kalászok. Az igazi papné.* (Sz. M.-né.) — *Lapszemle.* — *Szerkesztői üzenetek.*

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

DR. IMRE LAJOS DR. RAVASZ LÁSZLÓ DR. MAKKAI SÁNDOR

MEGJELENIK
JULIUS ÉS AUGUSZTUS HÓ KIVÉ-
TELÉVEL MINDEN HÓNAP 15-ÉN.

vvvvvv

ELŐFIZETÉSI ÁR:
EGÉSZ ÉVRE 6 KOR., FÉLÉVRE 3
KOR., EGYES SZÁM ÁRA 80 FILLÉR.

SZERKESZTŐSÉG KOLOZSVÁR. BOCSKAI-TÉR 1.

ERDŐLYI MŰNYOM

83 X 1916. OKT. - 3

Felkérjük azokat a t. olvasóinkat, a kiknek előfizetésük lejárt, sziveskedjenek a mellékelt utalványlap felhasználásával előfizetéseiket megújítani.

*Akik 1915 okt. elsejétől kezdve fél-
évre fizettek elé, 4.80 kor. beküldésével előfizetésüket 1917. január 1-ig újíthatják meg.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Hadbavonuló és sebesült katonák megajándékozására igen alkalmas a kiadásunkban most megjelent

Református * Kis * Énekeskönyv katonáink részére.

Tartalma: 26 leggyakrabban énekelt zsoltár, 41 Dicséret, több alkalmi ima, valamint a Himnusz és a Szózat.

Ára füzve példányonként — — — — — 22 fillér.

Kérjük a nagytiszteletű egyházakat, sziveskedjenek ezen könyvecskét hadbavonuló hiveik, nemkülönben az egyházak területén levő kórházakban fekvő sebesültek között mentől nagyobb mennyiségben szétosztani, mely célra szánt példányoknál a következő kedvezményes árakat számítjuk:

100—500 példányig darabja — — — — — 20 fillér.

500—1000 " " — — — — — 18 " "

1000 példányon felüli darabja — — — — — 16¹/₂ " "

bérmentetlen küldés mellett.

Szives megrendelést kér:

HORNVÁNSZKY VIKTOR

könyvkiadóhivatala

BUDAPEST V., Akadémia-u. 4.

CSENDES ÓRA.

Kain az oltár mellett.

„És tekintte az Úr Abelre és az ő ajándékára. Kainra és az ő ajándékára nem tekintte, miért is Kain haragra gerjede és fejét lecsüggeszté...“

I. Móz. 4., 4 5. v.

Ebben az ősrégi és ős igazságú történetben az a legérdekesebb, hogy az *oltár mellett* esik meg. A két testvér nem a vagyonon, nem az ételen, nem az asszonyon vezett össze, hanem azon, hogy *kire tekint az Úr?* Ugy látszik, reájuk nézve az volt a legfőbb jó, hogy az Úr reájuk tekint, erejéből, jóságából, áldásából részt ad. Csakhogy az áldása a hatalmas király kegye volt, amelyért mindenüket odaadták volna, amit egymástól halálos féltékenységgel féltettek és irigyeltek. Isten nekik nem testvériséget, nem kibékülést adott, hanem versengést, háborúságot és haragot. Isten részrehajló, szeszélyes kényúr, akinek kedvét lelni csak hizelgésnek és áldozatoknak módján lehet. Ott tolonganak oltárai körül az emberek s egyik hátratulja a másikat, amaz útjába áll ennek, sokaknak arcán irigység és harag sötétlik, keveseknek szemében gőgös káröröm villog.

Az oltár körül sokszor így van ma is. Emberek, akiknek egyforma a társadalmi és anyagi helyzetük, egyező a műveltségük és a szellemi színvonaluk, akik közös lelki világban nőttek fel és izmosodtak meg, akiknek életében ezer meg ezer olyan pont van, amelyek valósággal kínálkoznak lelki fűzésére: egyszerűen csak azért, mert ugyanegy oltár körül szolgálnak, lassankint valami idegességet, majd ellenszenvet, végül gyűlöletet kezdenek egymás iránt táplálni. Ugy kezdődik ez a baj, hogy egyszer csak kezdenek nem örülni egymás sikerének. Ki nem mutatnák az egész világért, sőt maguknak sem vallják be, de azért kölcsönösen megérik egymáson. Mihelyt ezt észreveszik, önkénytelenül a sikereikkel kezdenek egymás előtt sátorozni; a másikat meg sem hallgatják: mindenik a magáét mondja s egy óra mulva oly idegesen hivalkodnak, hogy perelésnek is beválnék. Azután jönnek a megfélemlítések. Mindenik külön kezd dolgozni, egyik a másiknak nem segít és nem minden öröm nélkül mosolyog, ha kollegájának befagy a terve. Valami finom telepátiával kezdik megérezni, hogy a másikat ki nem szereti s az ilyen iránt benső vonzódást éreznek. Szívesen hallgatják a kollega kisebbitését s eleinte csak egy-két fejbólintással, majd adatokkal vesznek részt a susárlásban. Most

már fel van halmozódva a robbanó anyag s csak egy szikra kell, hogy explódáljon. Ezt a szikrát olyan hamar kicsiholja valami kis vita. Anyagi, vagy hatalmi kérdés, még gyakrabban az aszonyok összeszólalkozása a közvetlen ok. Az első kitörésnél előkerülnek az évek óta jégszekerényben tartott sérelmek s minél hevesebben magyarázzák igazukat, bizonygatják jóakarukat, barátságos indulatukat, annál reménytelenebb a helyzet. „A bűn az ajtó előtt leleselkedik“, mert a Kainok haragra gerjedtek egymás ellen.

Mi történt itt? Semmi egyéb, csak az, hogy olyan indulattal gyujtották meg az oltárok tüzét, amilyennel Kain. Szolgálatukkal nem az Isten dicsőségét keresték, hanem a magukét. Látható eredmény, világszerinti siker kellett nekik s nem lelki jó. Az egyik furakodott az oltárnál s a másik hátrarantotta, mert féltette a maga helyét, tehát mind a ketten egyformán gondolkodtak: azt hitték, hogy az van közelebb Istenhez, aki közelebb van az — oltárhoz. Versengettek afelől, hogy ki legyen nagyobb *ideleln*?

Mind a kettő Ábelnek tartja magát, pedig mind a kettő Kain. Ha az egyik Ábel volna, odamenne a másikhoz, mielőtt az még Kainná válnék s azt mondaná: „Testvérem, én örülök a te dolgaidnak és boldog vagyok, ha oltárod füstjét felfelé szállani látom. Jer, dobjuk reá az én tömjémet is, hadd kigyózzék felfele illatos kék szalagja. Jer és abban vetekedjünk, ki tud igazabban szolgálni. Segítsük és tápláljuk egymás hitét, *hiszen mi egymásnak is pásztorai vagyunk.*“ Lelkipásztorok, akik egymással csöndes órákat tartanak, nem fogják egymást a törvényszék elé idézni.

És ha az egyik jó, a másik rossz? Kivételes, de azért kegyelemmel gazdag eset. A rossznak csak egy megölője van: a jó. Ez már nem a szavak és érvek csatája, hanem két egymás mellé állított *pásztori élet* néma pere. És a jó, mi drága alkalmat nyer a megbocsátásra, nagylelkűségre, a mindeneket elhordozó szeretetre! Mennyivel fegyelmesebb, öntudatosabb, vigyázóbb lesz! Kollegája iránt érzett szánó szeretetébe lassankint mély hála vegyül: észreveszi, hogy ez Isten kezében eszköz volt az ő lelkének kimélyítésére. Csakhogy mire ezt észreveszi, többé már nem ellenségek. A baráti viszonyt egyoldaluan is fenn lehet tartani, az ellenségeskedéshez mindig két ember kell.

R. L.

Mit fognak szólani az eljövendő századok nagy istenfiai a mi munkánkhoz?

Rittelmeyer.

Beszélgj a rosszról ott, ahol kell, a jóról, ahol csak teheted; gondolj a rosszra ott, ahol kell, a jóra, ahol csak birsch.

Rittelmeyer.

VALLÁSOS NEVELÉS.

Hogyan tanítsunk vallást ?

Gyermektypusok és módszer.

A pedagógus legfenyegetőbb veszedelme mindenütt és így a vallástanításban is a módszer egyoldalúsága. A tanítás módszerének ugyan föltétlenül egyetemes-érvényű tudományos alapokon kell nyugodnia s ennyiben minden módszerben közös törvényeknek is kell érvényesülnie, azonban az egész munkában mégis döntőleg kerül bele a gyermek *egyénsége*. Hogy egész világosan álljon előttünk a dolog, mindig meg kell különböztetnünk a nevelésben a *célt* és a *módot*, ahogyan a célt el akarjuk érni. A nevelés célja mindenütt, a vallásos nevelésben is az önértékű emberi személyiség, a keresztyén istenfiuság és ennek a célnak egyetemes igazolását a tudomány philosophailag állapítja meg. Ez a cél közös, egyetemes, kötelező és váltózhatalan. E cél felé most már a nevelés *útjai és eszközei* segítségével közeledik. Először a gyermek lelkében kell megvalósítani, azért a módszer főkérdése a gyermeki lélek problémája s így a módszer alapvető tudománya a lélektan. A gyermek lélektani ismerete mutatja meg azt, hogy az eszmény, a cél és a valóság, a növendék jelenlegi minősége között miféle természetes kapcsolópontok vannak, hogyan lehet a gyermeket az eszményhez emelni. Az eszmény felé vezetés lélektani alapon folyó munkája maga a nevelés és ennek egyik, csakis *egyik* eszköze a *tanítás*.

Igy a vallásos nevelésben is, mint az istenfiuság eszménye felé való vezetésben, a *vallástanítás* csak egyik eszköz, másik eszköz a tanító személyisége, személyes hatása, harmadik az értelmileg elsajátított hitigazságok gyakorlati cselekvésben való megvalósíttatása, azután az állandó pásztoráció, személyes és gyülekezeti, vagy egyesületi formákban és így tovább. Most már magának a *vallástanításnak*, mint az eszmény felé vezetés egyik eszközének magát a megvalósítandó *élet-eszményt* kell fölmutatnia szemléleti (történeti) és fogalmi síkban. Azonban úgy kell felmutatnia, hogy azzal meg tudja ragadni a gyermek lelkét és cselekvésre tudja indítani vele. Ennek elérésére a vallástanításnak meg van a maga *módszere*, amelynek segítségével az eszményt a legalkalmasabb, legmegfelelőbb formában állítja a gyermek elé, sajátítja el vele értelmileg. Ennek a módszernek, mint említettük, lélek-

ani ismereteken kell nyugodnia, a gyermek lelkének pontos, tudományos ismeretén. A lélektani vizsgálat meggyőz bennünket arról, hogy különböző életkorokban a gyermeki lélek vallásos világa más és más tartalmu és színezetű, az élet fejlődésének, megvalósulásának törvényei szerint. Ezekhez a törvényekhez kell alkalmazkodnia a vallásnevelésnek az eszmény kiábrázolásában. Azonban még ez sem elég. A tudomány természeténél fogva, mivel egyetemes, általános észelveken nyugszik, az emberi léleknek is csak az általános, egyetemes tartalmát képes megismerni, racionalisálni. Ámde ez az egyetemes emberi lélek mindig páratlan, egyedüli *egyéniségekben* nyilvánul meg. Minden lélek egyéni, van benne valami, aminek nincs analógiája s így lényegében irracionális, tudományos úton ki nem kutatható. A vallásnevelésnek pedig a gyermekben mindig egyéniséget kell látnia, őt, mint egyéniséget, páratlan valóságot kell kezelnie és sohasem szabad csak a tömeg szintelen por szemének tekintenie, akivel általános sablonok és elvek alapján el lehet bánni. Különösen nem a vallásnevelésnél, ahol a személyes, nemes egyéni élet a nevelés célja. Ezért a vallásnevelő nem a tudomány, hanem az eleven, a gyakorlati szemlélet, a türelmes, szeretetteljes elmélyedés, személyi érdeklődés útján mélyed bele minden egyes gyermek lelkébe, hogy vágyait, képességeit, különös lelki világát, egyéni karakterét kiismerje és ahhoz képest segítse őt a végső cél felé. A legtöbb tanítási módszer éppen abban az eredendő hibában szenved, hogy általános logikai, intellektuális sablonokkal akarja a célt megvalósítani és fölényesen eltekint a gyermek egyénisége felett. Különösen nagy hibája ez a Herbart iskolája ma szinte mindenhatóan uralkodó módszerének a magyar iskolákban. Ezzel a mereven racionális és egyéniség-ellenes eljárással szemben a pedagógusok egy modern irányba áll szembe, a kiknek jelszava: a „*személyiség*“. (Tudományos képviselője nálunk *Schneller* István kolozsvári egyetemi tanár, a németeknél *Linde*, különösen a vallásnevelésben *Niebergall*, *Kabisch*, *Zurbellen* etc.) Ezt az irányzatot egyes képviselőinél nagy elméleti eltérések, sőt ellentétek is vezethetik, de a *gyakorlati érdek* mindnyájunknál közös: kiemelni az *egyéniség* értékét a sablonosító, tömegkezeléssel szemben, bizonyítani azt, hogy a nemes *személyi* élet csak az egyéni kezelés útján valósítható meg, ezzel hadatüzenni a mindenható intellektuális módszer bálványozásának és a nevelés centrumába állítani a *nevelő személyi hatását*, szeretetét, egyéni bánásmódját, szabad alkalmazkodását az egyéniségekhez és felszabadítani a kötött módszer alól a nevelő egyéni alkotóerejét. Mindezek nagyon jogos és helyes követelmények, mert a nevelés csakis személyes életközösségen alapulhat a nevelő és a növendék között. Ezen az állásponton ugyan egyetemesen kötelező vallásnevelési módszer felállítására kétséges, sőt némileg lehetetlen is válik, azonban csak látszólag. T. i. ez az irány is elismeri

azt, hogy a módszer közös lelkitörvényeken épül fel és hogy alapjai, vezető elvei okvetetlenül egyetemes érvényű lélektani ismereteken nyugsznak, de viszont követeli a gyermeki egyéniség figyelembevételével okvetlenül beálló módosulások elismerését, tiszteletét és érvényesítését a tanítás módszerében. Mindenekelőtt a vallástanításra nézve igen fontos dolog annak felismerése, hogy a gyermeki egyéniségek, bár önmagukban mind bizonyos egyedüliséget képviselnek, az egyes életkorokon belül mégis bizonyos *tipikus közösségeket* alkotnak, a mely típusokat a származás, a hely, a környezet, az életmód, a külső lehetőségek és szokások alakítanak ki. Így pld. a lélektan segítségével meg lehet állapítani, mondjuk a 6—8 éves gyermek, vagy a 15—17 éves serdülő ifjú vallásos világának tartalmát és minőségét általában. Azonban ez az általános tartalom és minőség döntő módosulásokat szenvedhet és ugyan azon életkoron belül elütő gyermektypusok formálódását mutathatja fel az említett tényerők közrehatása miatt. Vegyük csak fel pld. a 6—8 éves gyermeket a következő szempontok alatt:

Milyen a 6—8 éves gyermek *falun*, milyen *városon*?

Milyen a 6—8 éves gyermek, ki *földmivelő, iparos, kereskedő, hivatalnok, litteratus, szegény, gazdag, közrendű, mágnás* családból származik?

Milyen a 6—8 éves gyermek, ha *családi* otthonban él, milyen ha *internátusban*, milyen ha *árvaházban*, vagy *elhagyatva* él?

Miféle hatással van a 6—8 éves gyermekre az *életmódok* különbözősége? — és így tovább. Be fogjuk látni, hogy olyan módosulásokkal állunk szemben, amelyek lényegesen befolyásolják a vallástanítás módszerét.

Vegyük a sok tényező közül most csak az egyiket szemügyre: a *helyet*, a hol gyermek él. A *falusi* és a *városi* gyermek ugyanazon életkoron belül határozottan két typust alkot. Vallásos világuk, mint általában egész lelki tartalmuk mennyiségre és minőségre egyaránt nagyon különböző.

Csak futó megjegyzésekre akarok itt szorítkozni, a melyeket eddigi tapasztalatomból szereztem s a melyeket mások bizonyára szaporíthatnának, esetleg módosíthatnának is anélkül, hogy a tényen változtathatnának.

A falusi gyermek közelebb van a természethez, a városi a társadalmi élethez. Ennélfogva a falusi gyermek egész lelkivilága természeti szemléletekből alakul ki, a városi gyermeké pedig nélkülözi a közvetlen szemléleteket és inkább racionális elemekből áll. A falusi gyermek kevesebbet, de reálisabban, elevenebben, közvetlenebbül bír a természetből, mint a városi, de viszont teljesen tudatlanul áll az emberi, társadalmi élet mindenféle rejtelseivel szemben, melyekből a városi gyermek nagyon korán, nagyon sokat elsajátít. A falusi gyermek egész

valója materialisabb, anyagibb, mint a városié, de ezzel szemben üdőbb, romlotlanabb, életerősebb is. A falusi gyermek érdeklődési köre, vágyainak, kilátásainak, céljainak határai és tartalma elenyészően csekély a városiéhoz képest, de ezzel szemben egész fejlődése kötöttebb, tömörebb, határozottabb, csapongástól, szertelenségtől mentebb, mint amazé. A városi gyermek lelkét rendkívül sokféle hatás érleli, jó és rossz vegyesen, a falusiét kevés és állandó jellegű. Ezért a városi gyermek figyelme, érdeklődése tágkörű, de gyenge, fáradtabb és idővel fásultabb is lesz, mint a falusi gyermeké. Az eltéréseket szaporíthatnók. Ha azonban csak az elmondottak alapján is következtetést akarunk vonni a vallástanítás módszerére nézve pld. a népiskolában, nevezetes eredményre jutunk. A két gyermektípus kétféle eljárást fog igényelni és bizonyossá teszi, hogy ugyanazon tananyagot kétféleképpen kell e két típushoz közel vinni s így *egy* módszeres forma, nem elegendő mindakettő számára. Vegyünk pld. fel egy bibliai történetet és vizsgáljuk meg, hogyan kell azt tanítani városi és hogyan falusi gyermeknek? Az eljárás titka mindkettőnél a lélek *megragadásában* rejlik, az kétségtelen. De egészen más valami az, ami a városi gyermeket megragadja, figyelmét leköti, lelkét megbűvöli, mint ami ugyanezt a hatást gyakorolja a falusi gyermekre. Ismeretes, hogy a legmodernebb német vallástanítás a bibliai történetek *népmesei* feldolgozását vette programjába és az elbeszélés, meseszerű, színes, csillogó, fantasztikus voltával akar hatni a gyermekre. (Példáját I. számunkban igyekeztünk megközelítőleg bemutatni a „Sodoma és Gomora“ c. tanításban.) Ez a módszer, túlkapásait leszámítva, egészen a városi gyermek számára dolgozik. A városi gyermek túlterhelt, fáradt, sok benyomás által fásult figyelmére, viszont ideges, ingerlékeny lelkületére van nagy hatással a szemléletes, csillogó, csapongó mese, a tőle idegen, messze fekvő természet és nép-élet természetszerűleg érdekli és megragadja. Érdekes azonban, hogy (saját tapasztalásomból tudom) maga a meseszöveg, a cselekvény a falusi gyermeket is érdekli és megragadja ugyan, de a színezés, komplikálás, ríktó festés, a szemléletek tarkasága fásasztja és megzavarja. A falusi gyermeknek figyelmét maga a mese logikai váza, menete köti le, érdeklik és meglepik őt a kipattanó fogalmi megállapítások, a szabályok, igazságok, tételek. A természet és népélet nincs rá hatással, mert közelfekvő, mindennapi. Annál inkább mindaz, ami fogalmi, elvontabb, racionalisabb s másfelől társadalmibb. Kérdés azonban, hogy a tanítás hol, melyik esetben vezethet könnyebben a *cselekvéshez*, a *tetthez*? Nem kockáztatjuk meg a döntést, mert még csak kísérletezésnél tartunk. Sőt az elmondottak számára sem igénylünk semmi kötelező elfogadást. Egyszerűen fel akartunk vetni egy kétségtelen tényre, amely a vallástanító előtt áll és a mellyel számolnia kell. A gyermektípusok hely, körülmények, környezet által formált sajátos

természetét behatóan tanulmányozni kell minden vallásos nevelőnek és e típusokhoz kell alkalmaznia öntudatosan a maga tanítási módszerét, mert sikertelenség és esetleg még veszedelmes rombolás is lehet az eredménye a vallástanítás anyagával való önkényes játéknak. A lélek könnyen üresen marad, ha nem természetének megfelelően tápláljuk. A kérdés, minden irányban, érdemes a beható vizsgálatra.

M. S.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Alászállani? Helyes; de csak olyan mélyre, hogy azért megragadhasd a kezet, amely felemel. *Rittelmeyer.*

Vajjon bizonyoságot tesz-e az életed arról, hogy a Mester tanítványa vagy, azáltal, hogy jókedvet és örömet sugározatsz? *Fosdick.*

GYÜLEKEZETI MUNKA.

PÁSZTORKODÁS.

BELMISSZIÓ.

Lelkipásztori munka egy falusi gyülekezetben.

2. A lelkipásztor munkája a gyermekek között.

A talaj előkészítésével immár lehetővé vált a gyülekezeti munka megkezdése. Ennek a kezdetnek egyik aktusát tárgyaljuk most. Még egyszer kiemelni óhajtjuk azonban azt a gondolatot, hogy a gyülekezeti munka koncentrikus irányu. Nem úgy teszünk, mint a vezető, aki tovább és tovább vezet az útasokat egy pompás hegyvidék csodái közé, hanem mint az építőmester, aki alapot rak, először a legegyszerűbb vázában csinálja meg az épületet, majd kialakítja annak egyes részeit, bővíti, szilárdítja, míg az egész készen nem áll. Mi is a munkát a legapróbb, legkönnyebb, legbiztosabb pontokon kezdjük, azután fejlesztjük tovább annak egyes fejlődés-képes gondolatait, hogy mind nagyobbá, és impozánsabbá tegyük a gyülekezeti munka felséges épületét. A haladás tehát nem új elvek érvényesítésében, hanem a már fentálló és gyöngébben érvényesült principiumok erősebb és erősebb kiemelésében áll. Így lesz a gyülekezeti munka mindig tágabb és teljesebb, így lesz a külső, szociális síkban való megvalósulása, oda való kivetődése a keresztyén életnek, mely szintén abban áll, hogy a keresztyén életsemény mindig teljesebb és tökéletesebb megvalósulást nyerjen az egyéni életben. A tudományos poimenikának épen ez a feladata, hogy ezeket a megvalósítási formákat kutassa föl.

Kiindulunk tehát a legkönnyebb és legegyszerűbb munkából. Ennek is azonban magában kell hordoznia azokat az alapokat, melyeket később kimélyítünk és továbbfejtenk. Három ilyen alapvet emelünk ki, melyek későbbi munkánkban is megmaradnak, sőt állandóan, egyformán jobban és jobban érvényesülnek. E három alapvet a következő: a gyülekezet *intellektualis* nevelése, melyben benne van az ismeretkör bővítésén kezdve, a népszerű tudományos irányú munkákon át a gyülekezet vallásos világnézetre való emelés; az *ethikai* síkban végzett nevelés, mely kezdődik a gyülekezeti szellem, felekezeti öntudat kifejtésén áthalad a nemzeti ethikai kulturális munka minden fokozatán s végső pontját az Isten országa közösségének tudatra jutásában éri el; végre az *aesthetikai* szemléletre való nevelés, melynek kezdőfoka a műélvezetre nevelés

alpmunkája s legmagasabb pontja a vallásos műélvezetre, a kultusra való nevelés. Könnyű észrevenni itt két dolgot. Először azt, hogy ez a három alapelv megfelel az önérték három megnyilvánulási formájának a logikai, ethikai és esztetikai értékszférának, minek oka az az egyszerű tény, hogy a vallás, mint ezen értékek legmagasabb megnyilvánulása szintén három szférában jelentkezik, a logikai értékszférában, mint vallásos világnézet, hitrendszer (dogmatika), az ethikaiban, mint vallásos életfolytatás és keresztyén közösség (ker. ethika), az esztetikaiban pedig mint vallásos kultusz és vallásos nevelés, szemlélés és alkotás (gyak. theologia); a gyülekezeti munkában pedig, mely a vallásos nevelésnek a gyülekezet által, a gyülekezeteken végzett formája, ennek a három gondolatnak (a nevelés fogalmából következőleg) ismétlődnie kell. A másik, ami észrevehető, hogy mind három (egyenrangú) körben az út az általános ethikai körből vezet föl a vallásos élet magasabb pontjaira; ennek okát pedig abban kell keresnünk, hogy az ethikai értékszféra föltétele a vallásos értékszféra magasságának, vagyis egy nemes vallásos felfogást megelőz egy nemes ethikai fölfogás, mert a vallásos értékből sem az igaz, sem a jó, sem a szép értékjelzője nem hiányozhatik. E már-már hosszadalmassá való fejtegetésen azért kellett átmennünk, hogy mindenki egész világosan lássa, hogy tehát a gyülekezeti munka nem valami esetleges, ötletszerű dolog, melyről mindegy, hogy gyermek-istentiszteleten kezdem-e és batus táncvigalmon végzem, vagy fordítva, hanem egy alapos és következetes haladás, melyből egy láncszemnek sem szabad hiányoznia.

Most pedig térjünk vissza a magunk problémájához. Azt mondtuk, hogy a munka alapjait, a fundamentumokat vesse meg a lelkipásztor, a hol legkönnyebbnek és legbiztosabbnak látja. Nagyon sok meg gondolás szól a mellett, hogy a legalkalmasabbnak a gyermekek közötti munka kínálkozik. E mellett szólnak a következő okok: először a gyermekek könnyen megnyerhető volta, bizalma, ragaszkodása; egyszerűségük, mely megvéd bennünket attól a sok melléktekintettől, mely a felnőtteknél való munkában utunkban áll; aztán az, hogy a munkára a tekintélyes alap már meg van, nem várnak rá, hogy tények igazolják a munkaerőnket, sikerünket, melyeket a felnőttek el nem engednének; végre a gyermekek könnyen lelkesíthető természete. Ez okból választottuk alapul a lelkipásztor munkáját a gyermekek között. A három említett szféra szerint a lelkipásztor e munkájának három kristályosodó pontját tárgyaljuk.

Az *intellektuális* körben első munkánk a gyermekek érdeklődésének felköltése, ismeretének bővítése. E munka elsősorban az iskolához kapcsolódik. Megvizsgáljuk, vajjon az iskola megfelel-e elemi feladatának, az ismeretközlésnek. Mert maga az ismeretközlés is nevelő hatású, (bár természetesen ez a hatása igen kevés), mivel ez a gyermek világ-

nézetének a bővülését, fejlődését vonja maga után. Ezért hangsúlyozta már Herbart, sőt előtte Pestalozzi azt, hogy a gyermek *érdeklődését* kell fölkeltenünk, mert ez biztosítéka a tanító sikerének. Az érdeklődés nem más, mint a figyelem egy fajtája, hogy úgy mondjuk előlegezett, várakozó figyelem. Minden figyelem az agy fegyelmezése, egy kép rögzítése, a tudattérnek időszerűtlen, felesleges képektől való megtisztítása. Így a rendszeres figyelem az agy rendszeres fegyelmezése. Minden erkölcsi és vallásos nevelés első föltétele pedig az, hogy az illetőben legyen támaszpontja a nevelésnek, mert míg ez nincs, csak szoktatásról beszélhetünk. Ez a támaszpont a bármily csekély önfegyelmezés s itt a figyelem jelentősége a nevelés.

Hasonlóképpen fontosnak ismerjük föl az ilyen módon nyújtott ismeretek közlését. Az első, a mire itt utalhatunk, az a gondolat, hogy minden tudás, a tudomány (csak realis, leíró tudományokról szólok) tulajdonképpen egy sora a következtetéseknek, még pedig olyan sora, mely mindig bevégtetlen marad, kérdéssel zárul. Ez a végtelen sor minden tudományban a gyermek előtt is egy-egy örök kérdőjel, mely *gondolkodásra* ösztönzi, felkölti benne a vizsgálódás, a kutatás ösztönét. Minden gondolkodás a legnemesebb erő kifejtés, önérvényesítés, így a gondolkodásra nevelés önállóságra, legmagasabb tulajdoságának, az intellektusnak kifejtésére való nevelés is. A tanulás másik lélektani eleme az új ismeretek, az ismeretkör bővülése, az előtte kibontakozó tudomány előtti *csodálkozás*. A filozófia történetéből tudjuk, hogy vannak, akik ép ezt a csodálkozást tartják a tudományok kezdetének. A csodálkozás tulajdonkép a lélek maga-megadása a nála nagyobb dolgok iránt, megalázkodás avval szemben, ami nálunk nagyobb, melynek vallásos alakja az áhítat hangulatára vezet. Ez a megalázkodás az, a mire nekünk a gyermek nélszükségünk van; tisztelet a nála nagyobb előtt.

Most hogyan jutunk el ennek a háromnak, az érdeklődésnek, gondolkodásnak és csodálatnak a felköltésére? Erre nézve fölhasználjuk az alkalmat, hogy a gyermekeket bevezessük a bővebb ismeretek világába. Sürgetjük, vagy ha erre módunk van, magunk is cselekedszük, hogy minden ismeretközlés e három dolog felköltésének a szolgálatában álljon. Mihelyt ez kellőképp fölébredt, fölkelnek a gyermeki lélekben annak a gondolatnak csirái, hogy a tudás nemcsak iskolai kényszerűség, hanem szükséges, hasznos is. Aki többet tud, nagyobb, jobban behatol ebbe a rejtelmes világba, azt jobban megbecsülik, tehát a tudásnak társadalmilag van értéke: *hasznos*. Mihelyt ezt tapasztalta, kezd többre vágyani. Magam, specialis helyzetemben úgy értékesítettem e többre vágyakozást, hogy a nagyobb elemi iskolás tanulónak földrajzból és természetből, „gyakorlatok” címen külön órákon, többet tanítottam, mint az iskolai tananyag, amely „gyakorlatok”-ra igen sokan önkéntesen jelentkeztek.

E munkával párhuzamosan halad a vallásitanítás ilyen irányú munkája. Ebben is a bibliai történetek először érdeklődés tárgyát képezik, a gyermeknek tetszik azok menete, tetszenek alakjai, majd gondolkozásra ingerlik, ha fölmutatjuk bennük az élet és a történet nagy problémáit, utalnak azokra a kérdésekre, melyek a történeteket ép az ő életükkel hozzák kapcsolatba, végre csodálkozásra készítik az isteni világrend törvényei iránt s itt eljutottunk a vallásos áhitatnak arra a fokára, melyre a gyermek föl tud emelkedni. A vallásitanításnak mint ismeretközlésnek az értéke s így nevelői ereje is igen csekély, annál fontosabb azonban akkor, ha mint személyes nevelői munkánk egyik eszközét fogjuk föl. Így fejtjük ki lassanként a gyermek vallásos világnézetét, feltárjuk előtte a vallásos világnép egyéni tetszésétől független világát, amely nagyobb, mint ő, a vallásos életfolytatás követelő erejét, mely kényszeríti, mint fölötte álló törvény, mint körülte levő socialis erő s ennek nyomán kifejlődik benne az érték *függetlenségének* a gondolata.

A tudás iránti erősebb és erősebb érdeklődés, a vallásos világnép bővülése együtt emelik a gyermeket egy magasabb pontra. Fölmutatjuk neki, hogy a tudomány nagyobb mint az ember, drágább mint az élet, hogy e körülöttünk levő világ egység, melyet egy vasakarat kapcsol össze, hogy az emberi lélek fensége abban áll, hogy megérti a világot, fölülelemelkedik azok tüneményein s a saját lényegét ismeri föl, mikor e világ vezetői elvét fölismeri. A tudomány tehát *önérték*. Az az egyetemes akarat, ami a világban nyilvánul, az ő lelkében is megmutatja magát, a legbámulatosabb alkotás e világon egy nemes emberi lélek. Ez akarat Isten akaratá s az a gondolat, mely az egész világnak s a saját lelkének a sarkpontját egy pontba veti össze: az *igazság* gondolata. Ez egy igaz világ s az ő lelkének igaz léleknek kell lennie, ami vallásos nyelven kifejezve a *hívő* lélek. Így jutunk el az ismeretközléstől a vallásos élet első tényéhez, a *hithez*.

Hogy milyen módszert és minő eszközöket találunk e munkában, arról csak röviden. Az iskolai tanításban elsősorban gondot fordítunk rá, hogy a gyermekek elé kérdéseket, problémákat állítsunk, igyekezzünk bennük ezek megoldására irányuló törekvést felkölteni. Azért a magyarázat legyen mindig gondos. Azután minden egyes tantárgynál fölmutatjuk nekik az egész illető tudomány körét, bepillantást engedünk azok mélyebb problémáiba, föl tárjuk előttük azokat a rejtett törvényszerűségeket, melyek a természetben találhatók. Próbáljuk rávenni őket, hogy a tudásra önmagáért törekedjenek.* Nálam, a fent említett gyakorlatokon kitűnt, hogy egy évek óta tipikus rossz tanulónak nagyon

* Sajnos ebbeli törekvésünkben erősen gátolnak népiskolai tankönyveink, melyek a legalacsonyabb gazdasági utilisztikus felfogással írvák.

mély érdeklődés volt a lelkében a tudás iránt s hogy örökké rossz tanuló volt, csak onnan származott, hogy ezt az érdeklődést soha sem ébresztették föl benne. Az iskolán kívül annál többször kell ugyanezt végeznünk személyes beszélgetésben. A mai iskolai nevelés eredménytelensége onnan van, hogy a tanítók nem keresik és nem tartják ébren a gyermekek iskolán kívüli személyes érdeklődését. Ezek mellett lehet más eszközöket használni. Az általam említett gyakorlatok továbbfejlesztését majd az ifjúsági munka tárgyalásánál látjuk meg. A vallásórán ügyelni kell, hogy azok ne legyenek lazábbak, fegyelmezetlenebbek más tanítási óránál, a személyes beszélgetésnek itt is nagy szerepe van.

A másik kör az *ethikai* szféra. A nevelés itt válik életfolytatásra ösztönző munkává, a hit erkölccsé, a jellem kulturális közösséggé. E téren kiindulunk az egyszerű *fegyelmezésből*. Már utaltunk rá, hogy minden fegyelmezés támaszpontja a gyermekben erre való hajlandóság, célja az önfegyelem, most kiemeljük a másik evvel állandóan együvé tartozó dolgot: a *bizalmat*. A fegyelem bizalom nélkül csak a külső erőszakon, az erősebb jogán állhat fönt, bizalom fegyelem nélkül pajtáskodássá válik. Az iskolai nevelés legfontosabb problémája, hogy ez a kettő egyformán érvényesüljön. Rendes körülmények között először bizalom keletkezik a gyermekben s erre épül föl a tudatos fegyelem (ez az a „hit,” mely a régi theologusok szerint „megelőzi” a megértést). Ha a tanító ezt a bizalmat nem ébreszti föl, lehet, hogy vasfegyelmet tart, de csak szoktat, nem nevel. Míhelyt a bizalom a nevelő iránt megszilárdult, magától fejlődik ki egy bizonyos összetartás, a *közösség* legelemibb érzete. A gyermekeket egymás között összekapcsolja a lelkipásztor iránti bizalom. Ennek mindenki egyformán barátja; mindegyiket hozzá a közös bizalom, közös szeretet érzése kapcsolja. Itt utalunk arra, hogy pl. a tanítónak azért van sokszor olyan kevés nevelő hatása, mert a közösség gondolatát nem képes megérezni; a gyermekek tudatában őt más, mint az iskola és tanulás fogalma hozzájuk nem köti; mert a tanító arra a gondolatra, hogy ő és tanítványai, sohasem használja azt a kifejezést, hogy: „mi”. Lassanként így fejlesztjük ki a gyermekek között az osztály szellemét, vallásórán, gyermekistentiszteleten a *vallásos közösség* fogalmát. Az utóbbival jár együtt a *felekezeti öntudat* kifejtése. Néhol ezt úgy próbálják kezdeni, hogy a gyermek tudatában separálják őt a más felekezeti tanulóktól. Ez nagy hiba, mert látjuk, hogy ép az összetartás, a közösség gondolata az első, ha ez meg van, jön tovább a már meglevő közösség más közösségekkel való szembehelyezése.

E mellett a másik fontos gondolat a közösség *kötelező ereje*. Ezt a gyermeknél, mint társadalmi *segítség*re, a társadalmi *feladatok* meglatására vezetést emeljük ki. Fölmutatjuk, hogy tartozik azoknak, akik között él, reámutatunk az osztály becsületére, barátság, udvariasság

követelményeire. Ezek után jön a *nemzeti* öntudatra való nevelés. Erről is áll az, a mit a felekezeti öntudat kifejtéséről főntebb mondtunk s a legrosszabb, sőt egyenesen káros eljárásnak tartjuk, ha valaki nemzeti öntudatra úgy akar nevelni, hogy először meggyülölteti a gyermekkel a más nemzetiségűeket, vagy ellenséges érzelmeket kelt benne azok iránt. A felekezeti és nemzeti öntudatra való nevelés eszköze a *történeti* nevelés. A történelem egy örökség, egy közös kincs: a *mi* történetünk. Szerencsések vagyunk, hogy nekünk a nemzeti történetet nem kell különválasztanunk az egyházunk történetétől. Ezt a történelmi irányú nevelést, melynek fontosságát már a programmban is hangsúlyoztuk, a következőkép érjük el: az iskolai tanításban erősen előtérbe nyomjuk a történelem szerepét. Igyekezünk felhívni a gyermekek figyelmét a történelem kiváló alakjaira; gondot fordítunk rá, hogy egyes nagy személyiségek gondolatvilágát, személyiségét, törekvéseit; fölhasználjuk az irodalmat, hogy történelmi tárgyú műveket olvastassunk, ismertessünk; beszélgetésekben, vallásórákon, gyermekistentiszteleteken történelmi tárgyú megjegyzésekkel, apróbb elbeszélésekkel, hivatkozásokkal világítjuk meg mondanivalóinkat. Ezeknek a menete az „érdekes“-en kezdődik s halad a tanulságos felé.

Az egész munka így lesz mindig magasabbra való vezetés. A gyermekekkel végre megértetjük, hogy minden nagy személyiségét a történelemnek (e néven nemzeti és egyházi történelmet egyformán értünk) s minden közösséget egyaránt egy *szellem* éltet, mely őt is kötelezi, s életének egyik legfontosabb feladata ezt a kötelezést megérteni, s ennek magát átadni. Minden esetleg alakítandó vagy alakulóban levő mozgalomnak, vagy egyesületnek azt kell célul kitűznie, hogy azt a szellemet megvalósítsa és érvényesítse. Ez az egész munka a *keresztén erkölcsi* nevelés munkája, mely tehát az előbbi alapján épül föl

Csak főbb vonásaiban tárgyaljuk a harmadik kört, az *aesthetikai szemléletre nevelés* körét, mert ez a két előbbi alapon áll. Az *aesthetikai szemléletre* való, vagy művészeti nevelésnek két oldala van. Az egyik oldalt *műélvezetre* való nevelésnek is nevezhetjük. Ebben a munkában törekszünk arra, hogy a gyermekben tiszteletet ébresszünk az iránt, a mi szép, a műízlését fejlesszük és tökéletesítsük. Kezdődik ez avval, hogy az olvasnivalóikat megválogatjuk. Fölhívjuk a figyelmüket egy-egy szép költeményre, elbeszélésre, dalra; itt azonban nem állunk meg, hanem igyekszünk annak a szépségeit vele megértetni. Hogy valami szép legyen, annak két főfeltétele van, az igazság, és jóság. Ezt a két elemet mindannyiszor kiemeljük az illető műalkotásban. A gyermeket megtanítjuk szemlélni, behatolni valami alkotásnak a mélyére és megértetni azt. A legmagasabb igazság és jóság az isteni *szentség*, mely a világban s a saját életében megnyilvánul, e világ és egy keresztény élet Isten alkotásai, a legmagasabb műalkotás e világon egy

isteni élet, a *Jézus élete*. Mikor ide eljutottunk, elértünk az *áhitat* hangulatához. Ennek a felköltésére több mód van. Az áhitat hangulatának a kifejezése, a vallásos életeszemély szemlélete, és ebből folyó utánalkotása: a kultusz, a gyermekistentisztelet.

A másik oldal a *műalkotásra* való nevelés. Kezdődik ez a játékon; ezért nem jó tanító az, aki a gyermek játékait nem kíséri állandó figyelemmel. Alkalmom és szükség esetén be is kell folynunk a játékba, irányítunk kell azt. A további lépés az irodalom útján történik. Költemények, dalok, színdarabok előadása által. Itt látszik, milyen fontos, a mit már egyszer kiemeltünk, hogy ez sohase váljék öncéllá. A modern pedagógia nagy súlyt fektet — és helyesen teszi, — az u. n. alkotó munkára, vagyis, hogy a gyermek maga is munkálkodjék tanulás közben. A baj csak az, ha — mint sokszor történik, — az öncéllá válik, szárnypróbálgatásokká, holott célja a nevelés elősegítése. Az alkotás legmagasabb foka az illető nemes tartalmának kifejtése, megvalósítása, így a legmagasabb alkotás a keresztyén *élet*, mely a maga és mások körében valósítja meg a legszentebb célt.

Igy jutunk apróbb munkákról a keretek állandó és következetes bővítése útján a legmagasabb célra. Hogy most már e három körben hogyan alkotjuk meg a munka kristályosodó pontjait, vagy már meglévő ilyen pontokat hogyan fejtünk ki, s hogy e pontok legtermészetesebben az első körben a vallásnevelés, az etikában egy ifjúsági mozgalom, vagy az egyház valami e nemű munkája, az esztétikában a gyermekistentisztelet, ez részint bővebb kifejtést nyer majd más alkalommal, ha általában beszélünk az e nemű munkákról, részint pedig más teren nyer bővebb megvilágítást.

Jövő tárgyunk az ifjúsági munka alapjainak tárgyalása lesz.

II.

A falu evangelizálása.

III.

A falusi földműves családok látogatása a nyári hónapokban különös és merész formát követel. Nyáron ugyanis a hétköznapi élet folyamán nem találjuk otthon híveinket. Akik otthon vannak, azok is nagyon el vannak foglalva. A nehéz testi munka elfárasztja az embereket. Vasárnap a templomban nem egyszer tapasztaljuk, hogy a legbuzgóbbakat is elnyomja az álom. Hiába! A lélek kész, de a test erőtlenségre!

Ha azonban teljesen kitérünk a nyári munka és fáradtság előtt, ki vagyunk téve annak a veszélynek, hogy amit télen építünk, nyáron összeomlik s minden ősszel úgyszólván előlről kell kezdenünk a munkát. Némely helyen meg éppen nagyon rosszul áll a dolog. A nyár, a munka, a megfogyatkozott munkaerő s a növekvő élvezetvágy a vasárnap megszentelését siralmas módon eltüntette. A krisztusi élet azonban éppen ott keres a legtöbb tenni valót, ahol leginkább hiányzik ez az élet és olyan időben is teremt alkalmakat, mikor az kizártnak látszik. Aki Isten előtt érzett felelőséggel igyekszik betölteni apostoli hivatását, lehetetlen, hogy ne találna útát s módot arra, hogy a nyári körülmények által támasztott akadályokat legyőzve az evangelizálás munkájára alkalmakat ne találjon.

A legegyszerűbb alkalom erre a *szabadban tartandó összejövétel*.

Természetes dolog, hogy akik sem szobában, sem teremben nem szeretnek foglalkozni az emberi lelkek örök sorsával, azok a szabadban való evangelizálást képtelen angol szokásnak fogják tartani. Az angol szokásokra pedig most nagyon rossz idők járnak. Nem érünk rá most bővebben foglalkozni e kérdéssel. Nem soroljuk elő a különbségtételeknek azt a sorozatát, mely feltűnően hiányzik sok nagyhangú okoskodásból, mert ez teljességgel nem tartozik jelen tárgyunkhoz, hacsak valaki nem akarja rábizonyítani Jézusra, az apostolokra, a reformátorokra és főképp a magyar reformátorokra, hogy az angoloktól, vagy a „Salvation-Army”-től tanulták az igének szabadban való hirdetését.

Mikor külföldön láttam az üdvhadsereg zajos felvonulását rezes bandával s egyenruhában, bizonyos meglepéssel gondoltam vissza azokra a kedves jelenetekre, melyeknek tanuja s némi részben tényezője voltam budapesti theologus koromban. Eszembe jutott, hogy mily szépen folytak le azok a vasárnapi iskolai ünnepélyek a Városligetben, vagy Népligetben, miket egy-egy buzgó keresztyén hölgy rendezett, hogy a játék és ozsonna után milyen figyelmesen hallgatták az evangelium egyszerű hirdetését nemcsak a gyermekek, hanem azok a járókelők is, akik közül ki tudja hányan még nem hallottak Isten szeretetéről. Figyeltem az arcokat. Oly természetesnek tartotta mindenki ezt a dolgot s oly tiszteletteljesen levette kalapját, mikor az imádságra került a sor, hogy bizony tanulhatott volna tőlük az az angol közönség, mely az üdvhadsereg szónokait távolról sem részeltette ilyen figyelemben. Eszembe jutott a ker. ifjúsági egyesület kirándulása, mikor a Hűvösvölgyben száz és száz idegen, szemmel látható, meleg érdeklődése mellett énekek, imák, beszédek és szavatok hangzottak el; vagy azok a látogatások, mikor az egyesület tagjai felkerestek egy-egy hatalmas fővárosi bérkaszárnýt s (előre megegyezve a háziúrral s házmesterrel) az összes lakók barátságos és hálás érdeklődése mellett lelkes evangelizáló összejövételt tartottak az udvaron. Az egyesület akkori titkára,

aki ezt rendezte — egy ügyvédjelölt — sohasem járt külföldön; azok az ifjak énekeltek, beszéltek, imádkoztak és szavaltak, nem gondoltak azzal, hogy utánóznak-e valami külföldi szokást, vagy nem; és a közönség, mely az emeletek karzatát és az udvart megtöltötte nem gondolhatott semmi egyebet, mint azt, amit a szónok tudokra adott: „Atyámfiak, mi a református ifjúsági egyesület tagjai vagyunk. Eljöttünk hozzátok, hogy hirdessük Isten nagy szeretét, mely megváltott minket a Jézus Krisztus által . . .”

Mikor falura jöttem s láttam, hogy nyáron milyen bajos az iskolatermekben összejöveteleket tartani, az ifjúsági egyesületi tagokkal meg egyeztem, hogy a vasárnap délutáni összejöveteleket egyszer az egyik, másszor a másik lakásán fogjuk megtartani az udvaron. Faluhelyen hamar hire terjed mindennek. Azok, akik a templomot rendszeresen látogatják és a téli vallásos estélyek buzgó részvevői, erkölcsi kötelességüknek tartották, hogy eljőjenek. Én azonban annak örültem inkább, hogy azok a szomszédok is ott voltak, akiket a templomban nem igen láthatni. Valóságos kis ünnepély volt az első kísérlet. Ifjúsági énekkarunk több ízben énekelt; egy lelkész társam, aki a nyarat falumban töltötte, lélekemelő biblia magyarázatot tartott; egy VII. osztályos gimnazista, aki éppen akkor jött meg a losonci diák gyűlésről, elmondta, hogy hol járt s milyen lelki kincseket szerzett; imádkoztunk is és közéneket is énekeltünk. Mindez egy egyszerű udvaron, mintegy 200 érdeklődő jelenlétében történt.

Senkinek se jutott eszébe, hogy ebben a dologban külföldieskedést lásson. Alig volt vége az összejöveteleket, mindenki azzal a kérdéssel állt elő: „hol lesz a legközelebbi összejövetele?” Ezután még csak egy ilyen összejöveteleket tarthattunk, mert a háboru növekvő hullámai az evangelizálás más munkatereire kötötte le erőmet s időmet. Ha azonban Isten visszasegíti a harcból hadbavonult ifjainkat s az én „hadi munkám” is megszűnik, tudom, hogy a közkívánatnak fogok eleget tenni ilyen nyári összejöveteleket rendezésével.

Ilyen összejöveteleket tartásánál a következőkre kell figyelemmel lennünk:

„A hit hallásból vagyons a hallás az Isten igéje által.” Főcélunk tehát az legyen, hogy Isten igéjét olyanokhoz is eljuttassuk, akik elidegenedtek a templomtól. A szabadban tartandó evangelizáló összejöveteleket különösen alkalmas erre. Beszéljünk erről azokkal, akik szívesen fogadták látogatásunkat családi körökben. Barátkoztassuk meg őket az ilyen összejöveteleket szükséges voltával. Ahol idegenkedést tapasztalunk a dolog szokatlansága miatt, ott előbb az iskola, vagy templom udvarán tegyünk kísérletet valami kisebb ünnepély keretében.

A külső dolgokra nézve a helyi körülmények szerint intézkedjünk. Nem szabály, hogy föltétlenül udvarban gyülekezzünk össze. Ki mehe-

tünk a közeli erdőbe. A hely legyen árnyas, csendes, de mégis elég közelfekvő a lakóházakhoz, nehogy kirándulás legyen az összejövetelből. (A kirándulás ugyanis szintén egyik alkalmas eszköz az evangelizálás munkájában, de mégis sokban eltér a most tárgyalt összejövetel jellegétől, mert hosszabb időt vesz igénybe, nemes szórakozással is egybe van kötve és gondoskodnunk kell ételről s italról is.) Népünk (pl. a temetéseknél) hozzá van szokva ahhoz, hogy állva hallgasson beszédeket, ülőhelyekről tehát nem kell gondoskodnunk. Ha udvarban vagyunk, akad egy pár szék a vezetők és öregek számára, ha gyepes helyre megyünk, a hallgatóság letelepszik a földre.

Az összejövetel sorrendje a következő:

Tartsunk egy rövid bevezető beszédet. Erre nagy szükség van különösen az első kísérleteknél. Mondjuk el röviden, hogy mi a célja összejövetelünknek. Kifejezésre akarjuk juttatni, hogy a mi református hitünk nemcsak a templomban meri dicsérni az Istent s az Úrnapiját nemcsak az istentiszteleti órák alatt meri megszentelni. A szép természet hívogat a szabadba, ahol feltekinthetünk a kék égre, mit Isten keze tart kiterjesztve, felettünk repkednek a madarak, körülöttünk nyílnak a virágok, mikről Jézus is prédikált, mikor intette hallgatóit a tulságos aggodalmaskodástól. Az a célunk, hogy Istent dicsérjük s ezért zengjen hát bátran énekünk, szárnyaljon buzgón imádságunk s figyeljünk Isten igéjére.

Jelöljünk ki lehetőleg közismert éneket. Ha nincs kézben elég énekeskönyv, diktáljuk az éneket. Azután legyen szavalás. Van sok szép költeményünk, melyek lelkiépülésre valók. Ha van énekkar, énekeljen. Ha nincs, akkor a lányok, vagy ifjak énekeljenek egy hangon egy szép vallásos éneket, pl. „Térj magadhoz drága Sion,“ vagy más régi magyar éneket. Magyarazzuk meg az ének szövegét, történelmi vonatkozását. Be vonhatunk a sorrendbe más alkalmas építő elemet is, rövid felolvasást, vagy zenét, ha van hozzáértő. Végül szóljunk a bibliából. Legyünk tekintettel arra, hogy sokakat csak a kíváncsiság vonzott oda. Vannak köztük más vallásúak is, vannak idegenek, akik a városból rándultak ki ismerősök látogatására, vannak elfásult lelkek, akik évek óta nem foglalkoztak Isten dolgaival. A templombajáró, buzgó egyháztagek előtt is éppen az ilyenek jelenléte teszi érdekessé a helyzetet; ők hívogatták ezeket ide s most azt szeretnék, ha az összejövetel hatása alatt valami kedvező fordulat támadna lelkükben.

Ha valaki hozzászokott azokhoz a felemelő pillanatokhoz, midőn látja, hogy lelki szomjúság sugárzik ki a szemekből, az arcok vonásain csodálatos érdeklődés jelei mutatkoznak, érzi és tudja, hogy ezt a szomjúságot és érdeklődést az Isten igéje nem „talán“ s nem „esetleg“, hanem *föltétlenül* üdíti és kielégíti, mikor tudja, hogy most Isten lelke óhajtja megragadni a lelkeket s neki a gyarló büszkeség, a félnék

tudatlanság, a megrögzött bűnös szokások, a megdermedt hitetlenség hatalma ellen kell most küzdenie a szeretet fegyverével, — nem áll tanácstalanul egy pillanatig sem, hogy miről és hogyan beszéljen? Az emberi szív ajtaját csak belülről lehet kinyitni. Kívülről betörni nem szabad. Ha arra akarjuk rábírní az embert, hogy ő maga nyissa fel a berozsdásodott zárat, az ígét egyszerűen és őszintén kell eléjük tárunk.

Mindegy akármelyik igazságról szólunk. Akár arról, hogy az ember bűnös, akár arról, hogy Isten kegyelmes; akár a történeti nagy példák, akár a jelen apró eseményei bözött járunk, beszéljünk egyszerűen és őszintén. Az egyszerűség alatt azt értem, hogy távolzve minden mesterkélrt szónoki fogásokat s lemondva minden elismerésről, mely organumunkat, vagy magasan szárnyaló stilusunkat méltán illethetné, a felvett textus egyszerű értelmét a legvilágosabban, legérthetőbben előadjuk.

Ennek az eljárásnak is meg van a maga kísértése, mely nemcsak a szabadban, hanem a szószékről elhangzó „egyszerű“ ígehirdetést megfosztja erejétől. Az egyszerűség alatt ugyanis sokan készületlenséget és üres szalmacséplést értenek. Ezért nincs hatása az „egyszerű“ beszédeknek. Pedig az egyszerű beszédre nehezebb készülni, mint az olyanra, amit velünk átlag egy értelmiségi fokon álló városi gyülekezetnek vagyunk modandók. Alaposan el kell készülnünk s látni fogjuk, hogy a jól elkészített lelki eledel jól esik hallgatóinknak.

Az őszinteség nagyon fontos tényező. Nemcsak azt jelenti, hogy beszédünk saját hitünk, személyes meggyözödésünk vallástétele legyen, hanem főképpen azt, hogy őszintén, teljes szívből óhajtsuk s akarjuk hallgatóinkat az igazság útjaira vezérelni. Evangelizáló tevékenységünk minden ágában, de főképp a nyilvánosabb, szokatlanabb esetekben, mint a milyen a szóban forgó munka is, beszédünket át kell hatnia annak az érzületnek, mely nem önmagáért, nem a kötelességért, nem üres tüntetés kedvéért hirdeti Krisztus megváltó szeretetét, hanem indítatva attól a Lélektől, aki elhívott és megbízott minket, hogy az emberi lelkeket foglyul ejtsük Krisztus számára.

Péczel.

Forgács Gyula.

A bűn árulás az emberi jólét ügye ellen: átpártolás a fajunkat romboló ellenségek táborához. Az igaz élet a világ megváltása ügyének szolgálata. Világos, hogy nem állhatsz mind a két párton. Melyikhez szegődtél?

Fosdick.

MEGBESZÉLÉSEK.

I.

Magyar theologia és magyar lelkipásztori munka.

Folyóiratunkat az az alapmeggyőződés teremtette meg és tartja fenn, hogy a lelkipásztori munka minden egyes mozzanata *tudományos* theologiai világnézetben gyökerezik, a gyakorlat egyetlen megbízható alapja a tudomány. Perhorreskálnunk kell a lelkipásztori munkában minden önkényes, ötletszerű, esetleges elemet és követelnünk kell azt, hogy a protestáns lelkipásztor egész munkája öntudatos, szilárd tudományos elveken nyugodjék és minden olyan parókhia vagy papképző-intézet falaira, ahol a gyakorlatot nem a tudomány irányítja és ahol a tudományos meggyőződés hiányzik, sőt lekicsinyeltetik és kizáratik, oda kellene írni (hiszen láthatatlan betűkkel úgy is ott van már) az ígét: „Mivel hogy te megvetted a tudományt, én is megvetlek téged, hogy papom ne légy.” (Hóseás 4. r. 6. v.) Világosan éreznünk kell ugyanis azt, hogy a lelkipásztor hit-élménye, bennső tapasztalása és Istennel való életközössége életté, munkává, világ- és életformáló erővé csakis úgy lehet, ha előbb öntudatosan megalkotott világnézeté s ennek keretében parancsoló, kötelezőerőjű életeszmennyé válik, amely igazsága bizonyosságában követeli magának a világban való érvényesülést. Ha pedig érvényesülni akar a világban, akkor a szellem fegyverzetébe kell öltözködni, amely a világot mindig az ismerés, a tudomány által hódítja meg. Ezt az igazságot élénken érzi is minden keresztyén nemzet, különösen a protestáns társadalmak papsága és legfőképen Németország protestáns papsága. A német lelkipásztori munka minden ága messzemenő tudományos alapozáson nyugszik s innen van óriási ereje és hatása is az egész nemzetre, amint azt a háboru fényesen igazolta. Azonban a lelkipásztori munka általános tudományos alapjai a gyakorlatban csakis úgy érvényesülhetnek, ha a lelkipásztor számot vet azzal a néppel, amelynek körében munkálkodik. Tudományosan felépített és tisztázott vallásos világnézete alapján mindig az ő népének lelki szükségéit kell kielégítenie, népét kell szolgálnia és egész munkáját alkalmaznia kell a magyar nép lelkéhez és életviszonyához. A nemzeti szellem a szellemi élet egész területére rányomja a maga determináló bélyegét, rányomja magára, a vallásos élelményre is, rányomja annak tudományos világnézeté váló alakulására, erkölcsi eszményére és a

gyakorlati érvényesítésére is. A fajok, nemzetek vallásos élményének egymástól sajátágosan elütő karakterét a vallástörténet elég világosan kimutatja; de ki lehet mutatni ép oly világosan a theologiai tudomány nemzeti jellegződését is, magának a lelkipásztori munkának nemzeti karaktere pedig egészen világos, ha meggondoljuk, hogy mindig speciális lelkületű és speciális életviszonyok között élő nemzeti egyházakban folyik. Minden nemzetnek a maga lelkét kell kifejeznie, mint minden szellemi tevékenységben, úgy vallásban, theologiai tudományban és a lelkipásztori munkában is. Határozott meggyőződésünk az, ha ezen a helyen nem is vitathatjuk, bár szükség esetén más helyen és módon mindig készek vagyunk reá, hogy egy nemzet szellemi alkotásának, s így theológiájának is *egyszerű, szolgáló átvétele mindig* meddő marad az életre nézve. Bármilyen egyetemes emberi életjelenség is a vallás és bármilyen egyetemesen kötelező érvényű is a tudományos igazság, bennük mindenesetben nemzeti lélek valósul meg és nyilatkozik, s így közvetlenül a nemzet életének hatalmas mozdító erejévé válhatnak. *De a német, vagy az angol theologia sohasem lehet tápláló forrásává a magyar lelkipásztori munkának*, míg át nem tört a magyar szellem és annak eredeti fölfogásában újjá nem született, meg nem termékenyült. Magyar theologia nem lesz addig, amíg csak a német theologia recitálásában merülünk ki. De annál kevésbé lehet ezután tervszerű és öntudatos *magyar lelkipásztori munka*, mert ez csak *egy magyar theologiai tudomány* gyökeréből virulhat ki. Ha önmagában terméketlennek tartjuk az idegen theologiai tudomány minden önálló kritika nélkül való átvételét, magára a tudományra nézve, ezerszer inkább annak kell tartanunk azt a lelkipásztori gyakorlatra nézve. Mert mi is csak a tény? Az, hogy az idegen talajban nevelkedett lelkipásztor idegen világban találja magát a saját népe körében. Más szellem, más lélek az, amely tőle várja a segítséget, mások, jól értsük meg, a magyar lélek Isten felé forduló pontjai, sőt magára a lelkipásztorra nézve is milyen sokszor terméketlen marad a theologiai képzés, nem hat lelkének gyökeréig, lehúll róla, mint idegen és rosszabású ruha, mert nem az övé, nincs rá szabva a lelkére. Már pedig arról legyünk egész határozottan meggyőződve, hogy ebben az esetben az egész tudományos képzésnek eminenter gyakorlati jelentősége van; a cél sohasem a tudós lelkipásztor és a tudós gyülekezet, hanem az Isten országának megvalósulása, a keresztyén élet, a tett, melyben a tudomány igen nagy segítsége lehet a lelkipásztornak, ha abból a szellemből fakadott, annyiknek természetes hordozója a magyar nép, ellenkező esetben azonban csak haszontalan teher. És ha így áll a dolog a theologiai tudománnyal, ha a magyar protestantizmus megtartására a magyar theologiai tudomány van hivatva, akkor egyenesen tiltakoznunk kell az ellen a még nagyobb hiábavalóság ellen, *ha az idegen lelki-*

pásztori gyakorlat minden kritika nélkül való átvételét látjuk. Magyar gyülekezeti munkát nem lehet végezni német és angol módszerek majmolása által. A magyar lelkipásztori munkának föltételei vannak *a magyar nép lelkében és életkörülményeiben*. Magyar theologiai tudományra és magyar lelkipásztori munkára van szükségünk. Ez nem azt jelenti, hogy az idegent megvessük és kidobjuk, hanem azt, hogy dolgozzuk fel a magunk szelleméhez és szükségéhez képest. Az idegen kényelmes átvétele és majmolása ősi magyar átok mindenben és ezzel együtt jár mindig a magunknak megvetése és lebecsülése is. Többnyire könnyedén odavetik, hogy magyar theologiai tudomány nincs és nem is volt és így abból, ami nincs, nem lehet magyar lelkipásztori munkát csinálni és megtermékenyíteni; magyar lelkipásztori munka szintén nincs és nem is volt és ezért egyszerűen át kell venni az idegen módozatokat. Ez a felfogás tette olyan idegenné a magyar társadalom előtt a theologiai tudományt, hogy művelőire maholnap úgy néznek nálunk az emberek, mint az egyiptomi papokra, a kiknek titkos bölcsességük vagyon, azzal a különbséggel, hogy szent félelem helyett rendesen nemtörődömséggel, vagy megvetéssel gondolnak rájuk, vagy egyszerűen tudomást sem vesznek róluk. A magyar protestantizmus nyilván azért veszttette el hatóerejét a magyar társadalom egészére, mert a világnézeti harcba nem tudta belevinni tudományos erővel a maga sajátos tartalmát. És a lelkipásztori munkát, azért nem tudja értékelni a társadalom, mert annak általános tudományos világnézeti alapja nem közkincs, nem nemzeti tőke, nem gyökerezik a nemzet lelkében. *Pedig valamikor határozottan benne gyökerezett*. Gondolom, ezen a helyen éppen nem szorúl vitatásra az a tény, hogy a protestantizmus akkor volt nálunk nemzeti erő és nemzeti életformáló hatalom, amikor *nép-kultura* volt; a mikor a protestáns papság a maga magyar lelkén szűrve keresztül a protestantizmus világnézetét és értékeit, azzal egyenesen a nép lelkét és életét termékenyítette meg. Az is kétségtelen, hogy a magyar protestantizmus további fejlődésben elszakadt a nép lelkétől és lassanként idegen, főként német és angol kifejeződésében találta meg mintáját, mint világnézet, mint theologia, mint erkölcsi eszmény és mint lelkipásztori munka. Talán csak mint egyházalkotmány tartotta meg történeti karakterét. De ezzel együtt mind jelentéktelenebbé is vált a nemzeti kulturára és életre nézve; más, ellentétes világnézetek és életeszmények vették át a vezetős szerepet a magyar földön; a protestantizmus pedig akár mint tudomány, akár mint világnézet, erkölcsi eszmény, visszavonult az elszigetelt theologiai akadémiák falai közé s ezeken keresztül a lelkipásztorok körébe, azonban már rajtuk át nem volt képes nemzeti élet-teremtő hatalommá lenni, mert idegenné vált a nép szívéből, ép úgy, mint a hogy nem képes a theologiai akadémiákon át a magyar tudományosságra és intelligenciára

komoly befolyást gyakorolni. Ma a magyar nép protestáns, spec. kálvinista öntudata, ez alapon határozott élettípusa teljesen elhalványodott, ép úgy, mint a hogy a művelt protestáns középosztály világnézetének és élettípusának protestáns karaktere is elmosódott. A reformáció négyszázados évfordulójának megünneplésére sok szép nagyszabású terv került forgalomba. Azonban ha a magyar protestantizmus azzal nem bizonyítja meg erejét, hogy újraképes nemzetformáló tényezővé lenni, akkor a legdíszesebb emlékművek és intézmények is csak sírkövei és kriptái lesznek a magyar protestantizmus négyszázados tiszteletreméltó hullájának. A magyar protestantizmusnak újra öntudatosan kell élnie a maga tartalmát és életét. Újra fel kell elevenednie, mint jól fegyverzett, harcoskészségű, tudományos világnézetnek, mint parancsoló erejű erkölcsi életideálnak, mint eleven népkulturának, mint viruló, öntudatos egyházi életnek és építő egyházi munkának. Tudomány, művészet, erkölcsi, társadalmi, politikai élet, anyagi kultúra: mind az ő tere, mindenikben élnie és hatnia kell. A nagy feltámadás lehetősége természetszerűleg a lelkipásztorok vállán nyugszik és az őket formáló teológiákon. *Magyar theologiai tudomány és magyar lelkipásztori munka*: ez az egész teendő két döntő tényezője, amelyet meg kell teremtenie a magyar protestantizmusnak. És ehhez egy olyan előkészítő, közös munkálatra van szükség, amelynek fölvetése érdekében íródtak meg épen ezek az igenytelen sorok. Mielőtt az új, öntudatos, nagy és tervszerű reformáció megkezdődhetnék, a magyar nemzeti protestantizmusnak először tisztában kell lennie a maga erőivel. Látnunk kell azt, hogy voltak-e, vannak-e ennek a munkának már kezdetei, s mik voltak azok? Véleményem szerint alig van jellemzőbb és egyúttal megdöbbentőbb tény a mi egész munkánkra nézve ma, mint az, *hogy teljes lehetlenség még csak megközelítőleg is áttekinteni a magyar protestantizmusnak, különösen újabb irodalmi életét*. Mióta a Kovács Albert-féle „Protestáns theologiai könyvtár“ megszűnt, igazi magyar theologiai irodalomról nem lehet szó. Nem azért, mert nincs, hanem azért, mert ami van, az *elvész*, nem kerül a nyilvános érdeklődés körébe. Amióta csak magam, — alig néhány éve, — figyelhetem a magyar prot. irodalom vegetálását, egyre azt tapasztalom, hogy igenis sűrűn jelennek meg magyar theologiai cikkek, tanulmányok, művek és közöttük nem egy nagy értékű dolog is, nem is említve a tisztán gyakorlati termést, — de mindezek a dolgok vagy egészen szűkkörű, alig olvasott, egyáltalán nem országos jelentőségű lapok és folyóiratok hasábjain látnak napvilágot, vagy ami még rosszabb, *szerzőjük* kiadásában, korlátozott mennyiségben, szerényen és alázatosan kukkannak be a világba, s akkor aztán elszégyelve magukat a természettudományos és sociológiai művek csodálkozó és sértő pillantásaitól, sietnek eltűnni a vidéki könyvesboltok kirakataiból — az örök éjszakába. És az még nem a

legnagyobb baj, hogy a természettudományos világ nem veszi észre őket, nagyobb baj az, hogy a magyar *theologusok* sem vehetnek róluk kellő tudomást. Legalább húsz olyan magyar theol. tanulmány járt a kezemben, amelyik csak úgy hemzsegett az útalástól a német írókra, első- és húszdrangukra vegyesen, de az azzal a kérdéssel foglalkozó, s nem egyszer figyelemreméltó magyar író nem említettett, hanem ehelyett az volt olvasható: „Tudomásom szerint magyar irodalmunkban ezzel a kérdéssel seki sem foglalkozott.” Ez a „tudomásom szerint” mutatja a legjobban egész nyomorúságunkat. Ez részben kénytelenség, mert az illetőknek nem volt alkalmuk tudomást szerezni magyar forrásokról vagy kísérletekről, de másrészt felületesség és könnyelműség is, amelyen most már segíteni kell. Sürgős teendő tehát a magyar *theologiai irodalomnak lelkiismeretes és minél bővebb bibliografiáját összeállítani*, hogy tájékozhatjuk immár magunkat a saját portánkon. Mivel pedig ez az irodalom folyóiratok, egyházi lapok hasábjain, külön lenyomatokban és önállóan az egész országban szétszort nyomdákban, többnyire saját kiadásban jelent meg, azért ez egy óriási munka, amelyhez *maguknak az íróknak is* hozzá kell járulniok műveik bejelentésével. És mivel a *theologiai irodalom mezeje nagyon tágas*, ilyen bibliografia közlésére *egy folyóirat nem vállalkozhatik*, így pl. *Az Út* sem. Hanem a *Theologiai Szaklap*, a *Protestáns Szemle*, a *Keresztyén Lelkipásztor*, *Az Út* s esetleg egyes kerületi lapok együttesen csinálhatnák meg a dolgot. A mi *Az Út*-at illeti, mi természetesen a *lelkipásztori munkára vonatkozó* magyar theol. irodalmat kellene összegyűjtsük és bibliografiába foglaljuk, amely egyelőre művek, tanulmányok, cikkek, közlemények teljes címét, szerzőjének nevét, megjelenési évét, kiadóját, bizományosságát, terjedelmét és árát foglalná magában és tárgyának nem bírálatát, hanem legrövidebb jelzését, mintegy specifikumát. Továbbá elsősorban nem a tisztán *gyakorlati* termést: pl. *predikációs*, v. *építő* könyveket, hanem a *lelkipásztori munkára vonatkozó elméleti, tudományos, elvi* irodalmat, mert csakis ez termékenyíthetné aztán meg a gyakorlatot. Ennélfogva *Az Út* ezennel hajlandónak nyilatkozik egy ilyen, a *lelkipásztori munka elméletével* foglalkozó magyar theol. irodalom bibliografiájának összeállítására és közlésére. Felkérünk elsősorban minden *író*t, hogy erre vonatkozó cikkeinek, tanulmányainak, műveinek pontos körülírását küldje be szerkesztőségünkbe, időnkénti leközlés végett. Ebben a bibliografiában a *gyakorlati* termés is helyet találhat, így pl. *predikációs* könyvek is, ha azokban elvi bevezetés, tud. álláspont van tisztázva, s a *gyakorlati* példák ennek bemutatására szolgálnak. Aki régebbi értékes, avagy csekély értékű is bár, de eredeti munkák birtokában van, ilyenekről tud, nagy szolgálatot tesz bejelentésükkel. Később ez a bibliografia kiterjedhet a *fordításokra* és *átdolgozásokra* is, majd magának a *gyakorlati termésnek* össze-

állítására és értékelésére is. Azt hisszük, hogy ha mindent összehordanánk, nem fognánk koldusoknak bizonyítani és erős hitem, hogy ez a munka erőnk és készségeink nemes öntudatára fog emelni, amellet, hogy a tanulmányozásra is új és gazdag teret ad, s ezzel a magyar lelkipásztori munka igazi típusának megteremtéséhez vezet el, ami legméltóbb, sőt egyedül méltó tanubizonyosága lesz annak a nagy évfordulókor, hogy mi élünk és akarunk is élni. Akinek tehát erre vonatkozó közlése, avagy tervei, megbeszélni valói vannak, ne terheltessek hozzák fordulni és segítségünkre lenni a közös ügyben. Lapunk nyitva fog állani a nemes cél számára.

M. S.

II.

A konfirmáció reformja érdekében.

Lapunk programjának közlése alkalmával hangsúlyoztuk azt, hogy a vallásos nevelés keretében különös súlyt óhajtunk helyezni a konfirmációi oltatás kérdésére, hogy úgy mondjuk, a konfirmáció problémájára. Mert hogy a konfirmáció még probléma, teljesen meg nem oldott és semmiképen meg nem nyugtató módon folytatott vallásos nevelői munka, az bizonyos. Olyan alapvető kérdések, mint az *életkor* kérdése a konfirmációban, vagy az, hogy a konfirmáció mennyiben *oktatás* és mennyiben még egyéb is stb., teljesen megoldatlanok, százféleképen fogatnak fel és az egész dolog nagyon is egyénileg, önkényesen kezelik, vagy ami egyenlő hiba ezzel, kritikátlanul átvett szokások és hagyományok alapján.

A konfirmációi oktatás az egész vallásos nevelésnek, sőt az egész egyházépítő munkának a centrális része, mert itt találkoznak össze a szorosabban vett, iskolai vallástanítás és a gyülekezet pásztorálásának, szabad nevelésének érdeke és szálai. Itt fut össze az igehirdetésnek, vallástanításnak, gyülekezeti gondnak, liturgiális közösségi életnek, egyháztársadalmi munkának, egyéni és szociális pásztorációnak, cura pastoralisnak és belmissiónak minden szála. A konfirmáció egyéni és közösségi tekintetben egyaránt a gyülekezeti élet döntő mozzanata, fordulója, kritikus, szinte válságos pontja. De éppen ezért mindig az egyes gyülekezetek, vagy gyülekezet-típusok létkérdése is, és olyan speciális dolog, amelynek egyetemes és minden gyülekezetre érvényes szabályait, receptjét adni lehetetlen. Bizonyára közös és általános törvényei is vannak, de vannak aztán helyi, speciális törvényei is.

Ha lapunk ennek a nagy kérdésnek megnyugtató gyakorlati megoldásához hozzá akar járulni, nem elégedhetik meg tisztán elméleti értékű és szükségképen egyéni érvényű fejtegetésekkel egyik munka-

társának tol'ából, mert ez nem vezetne gyakorlati eredményre, ami nekünk egyedüli, igazi célunk. A konfirmáció problémájának termékeny megoldásához csak a lelkipásztorok tapasztalásból és elméleti megfontolásokból leszűrűt, együttes munkája vezethet el. Mi újra hangsúlyozzuk, hogy olvasóinkat munkatársainknak tekintjük és segítségük nélkül semmire sem megyünk, mert nem a mi ügyünk, t. i. a szerkesztőségé, hanem a mi közös ügyünk minden, amit lapunk útján szolgálni óhajtunk. Épen azért az a meggyőződésünk, hogy a konfirmációi oktatásnak nem egy új, vagy régi — új elméletére van szükség hanem a megfelelő gyakorlat elméleti *előkészítésére*. Mielőtt tehát lapunkban a kérdés tisztázásához foghatnánk, előbb *anyagot akarunk gyűjteni hozzá lelkipásztortársaink tapasztalásából és meggyőződéséből, amelyet a konfirmációval való gyakorlati foglalkozás és elméleti gond kialakított*. Ezúttal tehát kérelemmel fordulunk egyrészt a *városi*, másrészt a *falusi* lelkipásztortársakhoz, *hitoktató* és *vallástanár* kollegáinkhoz, *gyak. theol. professorainkhoz* és mindenkihez, akit illet, hogy amennyiben idejük, alkalmuk, tapasztalásuk, tudásuk lehetővé teszi, (és ebben az esetben igazán kell, hogy lehetővé is tegye a nagy cél érdekében), méltóztassanak véleményüket a konfirmáció legfőbb kérdéseire szerkesztőségünkhöz minél hamarabb beküldeni. Mi ezeket a véleményeket referálni fogjuk, a véleményadó neve alatt és szövegezésében, kérdések szerint csoportosítva, hogy így minél gazdagabb anyaga gyűljön össze a gyakorlati kivétel előkészítésének.

Természetesen az, hogy miféle kérdések merülhetnek fel a konfirmációval kapcsolatosan, maga is tapasztalattól függ; azért mi ezen a helyen nem próbálkozunk meg a kérdések kimerítő felsorolásával és megfogalmazásával, mert sok kérdés felvetését is olvasóinktól reméljük. De mintegy jelzésül annak, hogy a kérdést milyen irányban óhajtjuk tárgyalni és mikre óhatjtánánk okvetlenül feleletet adni, néhányat a legfontosabbak közül ideiktatunk.

1. *Általában* az az első legfőbb kérdés, hogy mit kell tartanunk a konfirmáció igazi céljának, mi a konfirmáció lényege és jelentősége?

2. Ezzel összefügg az a kérdés, hogy mennyiben kell a konfirmációnak *oktatásnak* lennie? Vajjon a tanítás kimeríti-e a konfirmáció egész lényegét? Vagy ha nem, minek kell még abban lennie? Pl. mennyiben tekinthető a konfirmáció a keresztyén *életbe* való bevezetésnek, mintegy szent, áhítatos *előkészületnek* a hősi Krisztusi életre? Milyen mértékben és hogyan domborítandó ki a konfirmációban a *hit- és a szeretetközösség* jellege? Mennyiben és hogyan legyen a konfirmációi előkészítés *liturgiális, istentiszteleti, kultuszjellegű* tevékenység? Mennyiben és hogyan legyen *pásztoráció? belmissióba, gyülekezeti munkába* való gyak. bevezetés?

3. Az *életkor* kérdése. Mindenütt egykorú ifjak konfirmálandók-e? Ha nem, melyik életkor felel meg *falun*, melyik *városon*? Miért? Hogyan befolyásolja ezt a kérdést az *iskola*? A népiskolát végzett növendék és az ipari, polgári, szak- és középiskolai növendék ugyanazon életkorban konfirmálandó-e? Mikor a *fiúk* és mikor a *leányok*? Változtat-e az előkészítés oktatási, kultikus, vagy pasztoratív jellegén az egyes iskolatípus?

4. *Hol* és milyen *időközökben*, milyen *formában* (tanóra v. istentisztelet ill. áhítat) történjek az előkészítés?

5. *Mennyi ideig* tartson az előkészítés falun, városon, ill. iskolatípusok szerint?

6. *Mikor* kell tartani a konfirmációt? Miért? Milyen legyen a szertartás *sorrendje*?

7. Milyen részt vegyen a szertartásban a *felöltt* gyülekezet?

8. Kikérdezés, hitvallás, úrvacsora *egyszerre* történjék-e? Miért?

9. Hogyan lehetne a konfirmáltak *további hit- és életközösségét* fentartani ill. biztosítani? Ki, mit és hogyan tett errenézve?

9. Hogyan lehetne legtermészetesebben a konfirmáltak közül biztosítani a gyülekezet jövő *vezetőségét*?

Bizonyosan sok kérdés merülhet még fel. Magának a konfirmációi oktatás vezérfonalának, a *Konf. Káténak* a kérdése mindenekfelett. De mi csak néhányat felakartunk itt vetni. Ha olvasóink, kit amelyik kérdés természetsszerűleg foglalkoztat, arra vonatkozó nb. véleményével felkeres bennünket, akkor lehet remélni, hogy nem lesz hiábavaló törekvés a konfirmáció reformja érdekében kifejtendő munkánk. Bizalommal várakozunk.

M. S.

Elméletileg elfogadod az atyaságnak és testvériségnek keresztyén tanát; de valósággá vált-e az emberek iránti mindennapi viselkedésedben és érzéseidben?

Fosdick.

K A L Á S Z O K.

Az igazi papné.

A külső és belső tükör. Az előbbi részben elmondottak mind arra szolgáltak, hogy megvilágítsák a Nőnek, mint feleségnek hivatását. Mielőtt tovább mennénk ennek részletezésében pillantsunk be egy korán elhunyt kedves papné, Lőhe Helene a dettelsau diakonissza pap feleségének életébe. Burk, ki az életrajzát megírta, többek közt így szól: „Én is házas voltam valamikor, mondta az öreg diakonissza-pap nekünk többször és ilyenkor mindig égető fájdalom cikkázott át egész valóján, mert az ő házasságának ő esztendeje az igazi boldogságnak szent ideje volt. Ez alatt merítette hivatásához a teljes örömet és odaadást. Mikor ő a szegényes Dettelsau-t legelőször látta, elkeseredésében így kiáltott fel: „Még halott sem szeretnék lenni ebben a rettenetes fészekben“! És egy évre reá ide vezette feleségét az ugyancsak szegényes paplakba, melyben életének oly szép időszaka következett.

Helene Frankfurtban nevelkedett, mint igen tekintélyes kereskedő család gyermeke. A gyenge testalkatú kislány magasabb iskoláztatásban nem részesült, otthon édes anyjának volt segítőtársa. Mint gyermek is már a komoly dolgok felé hajlott, gyakran tartott, magányos csendes áhitatot. Kis zámolyával beült egy sarokba és ott olvasta bibliáját és imádkozott. A hitélet teljes öntudatára azonban csak konfirmációja alkalmával ébredt. Ekkor jut el arra az elhatározásra, hogy életét teljesen az ő Urának és Királyának szentelje és Jézust mint életének vezetőjét elfogadja. Konfirmáló lelkésze éppen Lőhe volt, ki két év múlva megkéri a semmit sem sejtő Heléna kezét. Meglepetésében, így ír egyik barát-nőjének: „El sem tudom hinni, hogy annyi leány közül a választása éppen reám, a legtökéletlenebbre esett.“ Az alig 18 éves fiatal asszony hitének és kedélyének egész gazdagságával átvarázsolja a szegényes lakót. A fiatal pap büszke, hogy ezt a kedves, bájos lényt magáénak mondhatja. Helene azonban büszkeséget nem ismer, mint tanítvány tekint még akkor is férjére, mikor pedig már 4 apróság játszik körülöttük. A férj ápolta, gondozta felesége lelkivilágát, a nő lelke pedig nőtt, fejlődött az isteni kegyelemben. Csak 24 éves volt, mikor mennyei Atyjához „hazament.“ Ő, aki életében férjének semmi fájdalmat nem szerzett, halálával soha be nem gyógyuló sebet ejtett lelkén. Vérző szívvel járt élete végéig az az ember, aki áldott szeretetével annyi beteg léleknek tudta az igazi „Gyógyítót“ megmutatni.

És vajjon ugyanaz lett volna-e Lőhe predikátor e mély fájdalom viselése nélkül is? Vajjon a feleség mindeneket elfedező érzéseinek glóriájával, mindent körülvevő szeretetével előmozdítója lett volna-e a férj alázatosságának és elvezette volna-e a saját akaratának, saját „Én“-jének a megtagadásához. Ki mer „igen“-t mondani ki „nem“-et? Hála Istennek, hogy minden embernek az élete Annak beszéde szerint törté-
nik, Aki örök irgalmánál fogva megbánásra akar minket vezérelni. De az bizonyos, hogy mi kis emberek nagyon könnyen nézzük magunkat abban a tükörben, melyet egy körülünkben élő kedves lény, a maga türelmével, odaadásával és elfedező, szépítő szeretetével elibénk állít. Ekkor elfeledkezünk, hogy mi egészen mások vagyunk, mint amilyenek az a minket szépítő tükör mutat. Sokszor, nagyon sokszor szükséges azért, hogy a feleség, mint hűséges segítőtársa a férjének, egy más tükröt is tartson elébe, amelynek semmikép sem szabad hizelegnie. Kényes, nehéz dolog ez, minden egyes esetnél, körülménynél a toll és papiros tanácsot nem adhat, — de engeddd, hogy a te Urad és Királyod vezessen ebben is esetről esetre, Ő fog adni neked erőt és bölcsességet, úgy a házi, házassági sőt még a papi dolgokban is, hogy megmondhasd az igazat, de tudj szeretettel és okossággal várni is, ha erre szükség van.

„Csak a boldogság“ mondja a természeti ember minden korban és időben. „Csak az üdvösség“ mondja a komoly hitet élő ember, kinek Isten felnyitotta a szemeit, hogy lássa a mennyet és annak gazdagságát. Egymásnak segítségére lenni az „igazi boldogság“ elérésében: ez legyen minden házasságnak a fő célja, az erre való törekvést érezni kell a mindennapi élet kicsinyes dolgai közt is. A lelki tökéletesedés útján azonban nem mindig rózsákkal találkozunk. Sokszor mint éles tövisnek szúrása hat reánk egyik vagy másik hibánkra való figyelmeztetés, fáj, de szükséges. A tőlünk távol álló embertől nem várhatjuk, hogy lelkünkkel törődjék, de a hitvestárs épen mert szeret, kell hogy neveljen is. A valóságot mutató tükröt kell egymás elé állítani úgy a külső, mint a lelki dolgokban.

Ha látok egy papot kiöltözve mint egy gigerli, szétfésült hajjal, fülig érő gallérral, tarka nyakkendővel, akkor lélekben oda fordulok a feleségéhez és azt kérdezem: „Ezt te jónak tartod, nem tudnál-e tenni ellene?”

Vagy ha találkozom egy másikkal, rajta siralmasan szürkés fehérnemű, peccéses, zöldes kabát, kezei elhanyagoltak, akkor nemcsak mondani, de keményen reá szólni szeretnék a feleségére, hogy neki kell, neki kötelessége ezen segíteni. Itt nem a szegénység a hiba, hanem a nem törődöm hanyagság.

Vajjon van-e felesége ennek a tiszteletes urnak, kérdeztem magamban mikor egy fiatal papot láttam, aki beszéde közben hátra állott a katedrában, bal kezét a csípőjére tette, jobb kezével meg úgy ütötte a

kathedra szélét, mintha húst vágott volna. Nagyon fontos, hogy a papné minden kicsiséget meglásson; a legszebb gondolatok is elvesztik az erejüket, ha valami külsőség zavarja a hallgatót. Igen sok tájszólásnak a használatát, a beszédnek, de különösen a Miatyánknak elhadarását és elkiabálását, ezt mind észre kell venni, de azt is meg kell látni, ha a kathedra poros, az oda készített biblia rongyos s egyik vagy másik sarokban lóg a pókháló s az ablakon alig tud besütni az éltető napsugár.

Tudom, hogy közülünk mindenik egyszer dobogó szívvel hallgatta leendő férjét, szorongva leste, hogy vajjon hogyan beszél, mit fog mondani. Óh bárcsak ez az érdeklődő, szorongó várakozás soha meg ne szűnne egyetlen papnénál sem. Még ősz hajjal is kell érezni a felelősséget azért, amit a szent helyről a gyülekezetnek mondanak. Tudja, érezze azt az a pap, hogy bármikép is legyen, figyel vagy nem figyel eléggé a gyülekezet, ellenszenvvel vagy jóindulattal hallgatja, — de van egy lélek aki ott lenn ül és az egész odaadással figyel reám és szeretettel szűri át lelkén mind azt, amit én mondok. Figyelmeztet, ha érzi, hogy egyik vagy másik gondolat nem volt elég világos, a beszéd menetében itt vagy ott zökkenés volt, vagy talán ezt a részt így lehetett volna mindenki számára érthetőbben elmondani.

A lelki közösségben élő hitestársak még a vasárnapi textust is megszokták gyakran beszélni, hiszen bármily sok dolga is legyen a feleségnek, erre mindig reá érhet. Nem kell ehez órákhosszat tartó tanácskozás, elég sokszor egy-egy mondat és ez már egész gondolat sorokat ébreszt a prédikátor lelkében. Igaz, hogy a papok természete is különböző, egyik alig mondta el a beszédét, máris tudja a jövő vasárnapinak az alap gondolatát, a másoknak még péntek este is sőt gyakran szombaton is, homály fedi a tartandó beszédének vázlatát. Egyiknek életszükség, hogy felolvassa a beszédét, a másoknak nincs mit felolvasnia. De akár hogyan is van, ha másképp nem lehet a feleség segítségére férjének az igehirdetésnél, de az imáival mindig. Összekulcsolt kezekkel már hány és hány papné volt a legjobb segítőtársa férjének. Az alázatos imádkozó lélek mindig meg hozza a maga áldásait. Nem mindenik pap lehet kiváló szónok, de ha igaz lélekkel akar szolgálni az ő Urának, bizonytalannal nyer olyan tulajdonságokat, amelyek méltóvá teszik a papi szolgálatra. Ezért egy papné se szomorodjék el, ha hall másokat szebben beszélni az ő férjénél, sőt igen jó, ha másokat is meg hallgat. Mindig egy ugyanazon valaki hallgatása azt eredményezheti, hogy azt gondoljuk, ennél szebben senki sem tud beszélni, ennél jobb előadása másnak nem lehet. Pedig az összehasonlítások révén még reá jöhetünk oly hibára, amelyen nagyon könnyen lehet segíteni, de addig nem vette észre senki.

Azt sem hallgathatom el, hogy mennyire nem közönyös dolog az, hogy annak a férfinak, kinek beszédére az egész gyülekezetnek épülnie

kell, hogyan megy a felesége a templomba és mikép viselkedik ott. Amikor dolgai és egészsége engedi mindig menjen el, de sokkal jobb ha otthon marad, minthogy az utolsó pillanatban rohanjon be, mikor már a pap a katedrón áll. Látszik az egész valóján, hogy egy cseppet sem elkészült lélekkel jön oda, gondolatai még itthon, a félbenhagyott munkánál vannak. Mikor pedig idejében érkezik, ne kövesse ő is azt a rossz szokást, hogy prédikáció előtt, szomszédjával minden ügyes bajos dolgot megbeszéljen. Legyenek ilyenkor ajkai zárva, úgyszintén a templomból való kijövetelnél is. Sok áldást elveszítene, elfecsegnek az emberek már a templom ajtóiban is. De legyenek a papné ajkai nyitva, mikor énekelni kell. Teljesen mindegy, hogy „jó“ vagy „rossz“ hangja van, tudja azt az éneket vagy sem. A papné buzgó éneklése már sokszor hatott reám igen felemelőleg, de bosszuságom sem rejthettem el unalmas hallgatását látván. Az unalomnál még rosszabb az, ha azt kell látnunk, hogy az énekeskönyve fölé hajolva ide oda tekinget, mintha egy láthatatlan noteszbe jegyeznél fel azokat, akik jelen vannak vagy nincsenek ott. Kik köszöntek barátságosan vagy hidegen, kinek van új ruhája és drágább kalapja vagy ki jelent meg a régi, divatját mult köpenyében. Én nem tudom de úgy gondolom, hogy a jó Istennek jobban tetszik még az álmos, szunyókáló papné is, mint a túl éber, jobbra-balra nézegető. Az azonban egészen bizonyos, hogy nagyon építőleg hat a gyülekezetre és a beszéd hatását is növeli, ha a papilakból rendszeresen látják az emberek az édes anyát a csinos, tiszta gyermekekkel a templomba menni. Egész valójukról, megjelenésükről azt kell leolvasni: „Én és az én házam népe tiszteljük az Urat“.

Sz. M.-né.

Az unatkozásra való képesség lelkünk halhatatlanságának egyik bizonyítéka. A léleknek igazi nagyrahitottsága mutatkozik abban, hogy a tétlenség nyomorulttá teszi.

Robertson.

A lelkipásztor életének sikere a hallgatók életének megváltozásában, az engedelmességnek, az alázatosságnak megnyert szivekben van: abban a láthatatlan munkában, amely majd az ítéletkor jön napvilágra.

Robertson.

L A P S Z E M L E.

A *Deutsche Dorfzeitung*. f. évi 13. számában a hadban elesettek özvegyei hivatnak föl arra, hogy maradjanak meg a falusi mezei munkánál, hogy a városokba való tódulás miatt a falu el ne néptelenedjék. Ugyane számban *Riszeler* azt a gondolatot adja, hogy falun az elesettek emlékét egy-egy hársfa ültetésével kellene megörökíteni, melybe kis bronzlapra vésve az illető nevét is följegyeznénk. A gondolat tényleg jó, egész kis hársfa-allée-t csinálhatnának népesebb (s így többet veszett) községeink. A 14. számban egy rövid hír számol be *Schlag* Keresztyén haláláról. Schlag Sohnrey és Lüpke egyik leghívebb munkatársa a falusi múzeumok gondolatát propagálta régóta, melyekben a falu életmódjának, viseletének, történetének egyes okmányait helyezték el. Cikkei a D. D.-ben jelentek meg.

Süddeutsche Blätter f. Kirche u. freies Cristentum c. az Evang. Verlag kiadásában megjelenő lap 6. száma *Traub tételeit* közli a német protestantizmus jövő fejlődéséről. Ezek magukban foglalják azokat a feladatokat és szempontokat, melyek a prot. további fejlődésében és reménylhető megújulásában részt vesznek.

A Hoernerferék kitünően szerkesztett, magas színvonalú szabadkőműves irányú lapja „*Die Tat*” áprilisi számában *Bäumer* Gertrud *A német nők feladatai* címen figyelemre méltó cikket írt. Hangsúlyozza, hogy a népesedési politika főcélja nem elsősorban katonai, hanem általános kulturális. Kiemeli, hogy a társadalmi rangosztályok határainak le kell omolniuk, meg kell szűnni annak az állapotnak, hogy a gyermektől némely társadalmi osztályban fél a nő, mert vele aggodalom és gond jár; e végből anyákat kell nevelni; a német nőknek több figyelemre, szervező képességre van szükségük, arra kell törekedni, hogy mindnyájan a tett emberei legyünk. Az iskola reform legyen szigorú, csak arravalókat bocsássunk föl, de a legszegényebbeknek is tegyük lehetővé a tanulást. Ezzel együtt jár a többiek gyakorlati képességeinek kifejtése. Sürgeti a nők intellektualizálását, különösen az állampolgári nevelést fiúknál és leányoknál egyformán, de a fő a nép kulturális erejének fölemelése. Ugyane számban *Adelmann* Konrád *A falusi továbbképző iskolákról* írt cikkében új rendszerű továbbképző iskolákat akar állíttatni 15. életévtől kezdve. Ennek természet. történelem, testgyakorlás lennének a tárgyai okt. 15—márc. 15. tartana. A gondolat és a tervzet igen alapos, azonban tulságosan előtérbe nyomott gazdasági szempontok jutnak benne kifejezésre.

Meumann folyóirata *Zeitschrift für paed. Psych. u. exp. Paedagogik* 2—3. számában *Huth*: *A serdülő gyermekek vallásos képzetköréről* közöl érdekes megfigyeléseket.

Die Dorfkirche (szerkeszti v. Lüpke) márciusi száma a háborúnak a falusi gyülekezetre való hatását és ennek munkáját a háború alatt rajzolja, számos értékes megjegyzést tartalmazván.

I. L.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

G. F. Losoncz. A beküldött dolgok szépen sikerültek. A három lap közül valamelyikben jönni fog, valószínűnek a R. Sz.-ben. Vizszontlátásra a losonczy papi konferencián!

Olvasóinknak. Egyik barátunk külön lenyomatokat kért a feb.—márc. számunkban megjelent zenedarabról. Örömet készítettünk megfelelő kereslet mellett s darabját 10 fillérrel adjuk. Egyszerre legalább 50 drb. megrendelését kérjük. Jövő számunk újra hoz zenemellékletet.

A. S. Kórogy. „*Liturgia sacrae coenae, azaz urvacsorájának kiosztásában való rend és cselekedet. Melyben megegyeztenek a tiszán innen levő egyházi szent társaságbeli tanítók legnagyobb részént; és ilyen formán közönséges megegyezett végezetből sárospataki közönséges gyűlésekben 10 apr. 1658-ban, kiadtanak. Nyomtatott Patakon, Rosnyai János által 1658-ban.*“ (Röviden ismerteti Fördös L. Agendája (Pest, 1866) 287 lapján.) A könyv megvan többek között a sárospataki főiskola könyvtárában.

A két eset nagyon érdekes s jellemző a népheologia pogányos vonásaira. Majd felhasználjuk. Bizony egy jó korrektor! — Az Útnak erre van most a legnagyobb szüksége.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Előfizetést, reklamációkat, kéziratokat, leveleket Dr. *Ravasz* László címére (Kolozsvár, Bocskai-tér 1.) kell küldeni.

A szerkesztésért felelős:
DR. RAVASZ LÁSZLÓ.

Lelkész és vallástanár, tanár és tanító urak
rendeljék meg és terjesszék

a hivek és tanítványaik között az

ÉBRESZTŐ

képes keresztyén szépirodalmi, családi és ifjúsági havi folyóiratot.

Szerkeszti: Megyeresy Béla.

Előfizetési díj egy évre 2 korona.

Az Ébresztőnek minden keresztyén családhoz és minden keresztyén ifju-
hoz el kell jutnia, hogy a nemes szépirodalom szárnyain minden olvasó-
jának lelkébe bevigye a keresztyén magyar nemzet hatalmas gondolatát.

*Előfizetéseket elfogad és mutatószámot küld a kiadóhivatal:
Budapest, VIII. Főherceg Sándor-utca 28.*

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

MENYORSZÁG KAPUJA.

Imádságok confirmált és felserdült ifjak és leányok számára. Irta: *Szolnoky Gerzson.*

A hivatott imairó nagy hiányt pótoltt ezen könyvecske megírásával. Van e kis zsebkönyven a hétköznapi, vasárnapi, bűnbánati és ünnepi imádságokon kívül több alkalmi imádság is az ifjúság életében előforduló fontosabb alkalmakra és kedély mozzanatokra.

Ára a 168 oldalra terjedő $12\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ cm. nagyságu, zsebbe tehető könyvnek diszes kemény vászonkötésben K 1.20. — A nagytiszteletű Lelkész Karnak 10 példány megrendelésnél darabja 96 fillér, 25 példánynál 90 fillér, 50 példánynál 84 fillér, 100 példánynál 78 fillér, 1000 példánynál darabját 66 fillér kedvezményes áron szállítjuk.

Kapható: **HEGEDÜS ÉS SÁNDOR**

prot. irodalmi könyvkiadóhivatalában DEBRECZENBEN.

Nyomatott Sitei Jenő és Társa könyvnyomdájában Kolozsvárt.